

= = = Unger Gabriella = = = = =

/// **Lúdas Matyi és a galambszárny**

Talált tárgyak történetei

Egy korábbi írásomban már foglalkoztam az állambiztonsági iratok egyfajta emlékeivel, a dossziékhoz csatolt tárgyakkal.¹ Most ezt a témát szeretném folytatni, hiszen az elmúlt években több olyan tárgy is előkerült, amelyek érdekesek lehetnek. Természetesen most sem elsősorban maguk az egyes tárgyak lényegesek, hanem azok a történetek, amelyekben szerepet játszhattak. A tárgyak némelyike vizsgálati eljárás, mások az állambiztonsági szervek operatív munkája során kerültek egy-egy dossziéba. Utóbbiak körébe tartoznak pl. a jeltárgyak, falfirkálós ügyek technikai vizsgálatra küldött festékmintái, röpcédulázási ügyekhez kapcsolódó egyéb tárgyak vagy akár egy ellopott zacskó dohány.

= = Jeltárgyak

A jeltárgyak általában kisebb méretű egyedi emlék-, illetve használati tárgyak voltak, amelyek arra szolgáltak, hogy a hírszerzés által Magyarországon beszervezett és kiképzett, majd külföldre telepített hálózati személlyel az ott dolgozó operatív tiszt konspiráltan felvehesse a kapcsolatot. Az ügynök kiképzésének része volt, hogy az előre megbeszélt, általában kérdés-feleletből álló jelszót mondó és a szintén korábban meghatározott, általa is ismert jeltárgyat felmutató emberrel kell felvenniük a kapcsolatot.² Az alábbiakban ezekből, illetve tulajdonosaik történetéről mutatok be néhányat.

1 = Unger, 2013.

2 = Uo.

1. jeltárgy

Szív alakú medál

A képen látható kedves kis medál egykori tulajdonosa „Lóránt Zsuzsa” fedőnevű ügynök volt. Az 1920-ban Kecskeméten született „Lóránt” nemcsak érettségit tett, de azt követően az akkoriiban a nők kiemelkedését, érvényesülését elősegítő gyors- és gépíró iskolát is elvégezte, sőt, több nyelven beszélt.³ Ilyen képzettséggel 1945 után a Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZE) Magyar Gazdasági Hivatalánál, majd a Magyarországon működő Amerikai Katonai Missziónál dolgozott gépíróként. Önéletrajza szerint az amerikaiak szerették volna tovább foglalkoztatni egy „*Sírfelkutató Csoport tagjaként*” szerte Európában, de ő itthon maradt.⁴ Később olyan korabeli nagyvállalatok alkalmazták idegen nyelvi levelezőként, mint például a Ferunion, a

Mélyépterv vagy a MÁV Fatelítő Vállalat. 1956 előtt hasonló munkakörben dolgozott a Hungária-Balaton Idegenforgalmi- és Üdültetési Vállalatnál is.⁵

Beszervezése 1955-ben elvi, hazafias alapon történt. „Lóránt” ekkor már túl volt első házasságán, amelyet 1948-ban kötött egy, akkor a Katonapolitikai Osztályon (Katpol) dolgozó állatorvossal, akihez – valószínűleg túlzásoktól és kiszínezésektől sem mentes önéletrajza szerint – kényszer hatására ment hozzá: „1948-ban K. Gy. [...] aljasul leterrorizált és feleségül vett. »Elmúltak azok az idők, hogy ilyen kis fruskák szabadon mászkáljanak, nem hallgat rádiót? Kiszolgálta az amerikaiakat... Segített nekik feltérképezni Magyarországot... Lesheti, itt nem kap állást. Maga kartotékozva van a Kat. Pol.-on mint élénk angolszász kapcsolatokkal rendelkező, láttam bent a fényképeit...« Mindennap, ahogy otthonomból az utcára léptem, már szegődött is mellém, jött velem, mellettem, utánam és mondta, mondta a magáét. Hogy le fognak csukni. »Más nem szabadítja meg a börtöntől csak ha hozzám jön«, én hülye hozzá mentem [...] ha a válást említettem, [...] »Lecsukatlak, túl sokat tudsz rólam« [– mondta].”⁶ 1952-ben váltak el, fiukat az édesapa nevelte tovább.

3 == A nők helyzetéről, érvényesülési lehetőségeiről lásd pl. Schadt, 2003.

4 == „A hazámat választottam” – írta némi pátosszal az állambiztonsági szerveknek szánt önéletrajzában. ÁBTL 3.2.1. Bt-817. 55–56. Jelentés, 1956. október 4.

5 == Uo. 24. Jelentés, 1957. január 31.

6 == Uo. 55–59. Jelentés, 1957. október 4.

A belügyi szervek azért tartottak igényt „Lóránt Zsuzsa” hálózati munkájára, mert kapcsolatban állt Paolo Antici diplomatával, a budapesti olasz követség titkárával. A köztük lévő bizalmas viszony egyáltalán nem akadályozta meg az ügynököt abban, hogy részletesen informálja az állambiztonsági szerveket róla és kapcsolatairól,⁷ sőt, megszerezte irodája és pánccelszekrénye kulcsait is, amelyet még 1958-ban is használt az elhárítás.⁸ Bár a diplomata rendre „Lóránt”-nak szegezte a kérdést, hogy nem az ÁVH embere-e, az ügynöknek mindig sikerült eloszlatnia gyanúját. Az operatív tiszt pedig csak közkeletű véleménynek tartotta a dekonspiráció lehetőségét: „*A fenti gyanúsítgatások visszavezethetők a diplomáciai testület általánosan elfogadott elvére, hogy a követségi beosztottakkal kapcsolatot tartó nők a biztonsági szervek ügynökei.*”⁹

Anticit 1957-ben a líbiai Tripoliba helyezték, de szándékában állt feleségül venni az ügynököt. A „Lóránt”-ot foglalkoztató szervezeti egység, a Politikai Nyomozó Főosztály III/6. alosztálya terve az volt, hogy 1958 áprilisában kihelyezik a brüsszeli világkiállítás magyar pavilonjába csemegepultosnak. „Lóránt Zsuzsa” 1956 után a szervek javaslatára, hogy az olasz diplomata szemében teljesen megbízható lehessen és legyen ideje rá, nem tért vissza korábbi munkahelyére, hanem nyelvórákat adott, majd létrehozott egy angol nyelvű magánóvodát, ahová jó körülmények között élők járatták gyerekeiket.¹⁰ Emellett havonta 500 Ft támogatást kapott az állambiztonsági szervektől.

A brüsszeli munkára készülve el kellett végeznie egy háromhetes szakmai gyakorlatot: egy, a Mártírok útján lévő Füszért-üzletben dolgozott eladóként.¹¹ Az ügynökkel később felszámoltatták az óvodáját, de kiküldése folyton csúszott – a brüsszeli pavilonban nem volt szükség több munkatársra, a meglévők könnyedén tudták a nem túl erős forgalmat kezelni.¹² 1958. június végén Nagy Imre kivégzésének nyugati visszhangja miatt halasztották el kihelyezését: „*Kihívása Nagy Imre esemény miatt csak később történhet, mivel a kinti politikai helyzet nem alkalmas arra, hogy onnan egy embert hazaküldve személycserét eszközöljenek...*” – írta Major Ferenc rendőr főhadnagy a központnak szánt rövid emlékeztetőben.¹³ Az ügynök, mivel már csak a szervektől

7 = „*Anticire feltétel nélkül dolgozott*” – áll az ügynökről szóló összefoglalókban. Lásd pl. Uo. 117–118. Összefoglaló jelentés, 1958. február 25.

8 = Uo. 107–108. Összefoglaló jelentés, 1958. január 8.

9 = Uo. 22–23. „Lóránt Zsuzsa” dekonspirációs körülményei, 1957. október 25.

10 = Uo. 109–110. Jelentés, 1958. január 28. Az ügynök egyébként az ide járó gyerekekről és szüleikről is adott jelentéseket: „...*György 5 éves [...] A gyerek egy átok [...]. Goromba, szemtelen, már most úgy van öltöztetve, mint egy jampec – szűk kis csónadrágok! Szerencsére az én kis kollektívám kidobja őt magából, a gyerekek nem hajlandók vele játszani, ha rossz volt*” – írta. ÁBTL 3.2.3. Mt-631/1. 117–119. Jelentés, d. n.

11 = Uo. 195–197. Jelentés, 1958. március 20.

12 = ÁBTL 3.1.2. Bt-817. 171–172. Jelentés, 1958. április 30.

13 = Uo. 191. Emlékeztető, 1958. július 3.

kapott apanázs volt egyetlen jövedelme, és abból nem tudott megélni, elkezdte eladogatni értékesebb holmijait, rádióját, nejlonpulóverét.¹⁴

„Lóránt” telepítésének legfőbb céljaul azt határozták meg, hogy kössön házasságot Anticivel, s így a magyar állambiztonsági szervek tervei szerint rajta keresztül az egész olasz Külügyminisztérium feltérképezése lehetővé vált volna. Ennek megvalósulásáig Brüsszelből kellett jelentéseket adnia.¹⁵ A feladatra nemcsak nyelvtudása, műveltsége, az olasz diplomatához illő, kellően hírneves bel- és külföldi kapcsolatai miatt tartották alkalmasnak, hanem egész egyszerűen azért, mert – mint írták – Antici teljesen megbízik benne, szereti és feleségül akarja venni. Aprólékosan meghatározták, hogy az ügynök hogyan viselkedjen jövődöbelijével: *„Míg a házasság létre nem jön, de azt követően is érzelmi kapcsolatuk olyan legyen, hogy az mindenképpen csak formaivá tegye a házasság megkötését.”* Ha Antici csak *„perspektívában kívánja házassági ajánlatát megoldani”*, ahhoz alkalmazkodjon. Az előírás szerint anyjával *„rendszeres, családihangú levelezést”* kellett folytatnia – a tervek szerint ennek kapcsán értesültek volna a központban az ügynök helyzetéről egész addig, míg a kinti „elvtársak” fel nem veszik vele a kapcsolatot.¹⁶ Még azt is meghatározták, hogy mikor vásároljon: *„Háztartásának vezetését úgy irányítsa, hogy rendezze, hogy a délelőtti 11 órára meghatározott kapcsolatfelvételt már most előkészítve, legalizálni tudja. Ennek érdekében már most vásárlásait a délelőtti folyamán maga végezze, hogy környezete megszokja lakásának ez időben történő elhagyását.”*¹⁷

„Lóránt” kihelyezésére 1958. július elején került sor.¹⁸ A brüsszeli csemegepultban az ügynök nagyon rosszul érezte magát, úgy érezte, hogy kollégái, a „közértesek” ki akarják túrni, kinézik maguk közül.¹⁹ Nem is maradt sokáig: 1958. szeptember 4-én emigrált, az első hírek szerint vőlegénye anyjához utazott Olaszországba,²⁰ később viszont Svájcából írt leveleket édesanyjának.²¹ Mint kiderült, az ügynök a központ tájékoztatását is szolgáló, anyjának írt leveleiben az előre megbeszélt konspirált virágnyelven többször tett említést kint maradási szándékáról.²² A k-ellenőrzést végző

14 = = Uo. 149–150. Jelentés, 1958. május 4.

15 = = Uo. 154–156. Foglalkoztatási terv, 1958. március 29.

16 = = Uo. 157–162. Megbízás, 1958. április 11.

17 = = Uo. 177–186. Jelentés, 1958. április 2.

18 = = Uo. 192. Brüsszelből érkezett táviratból kivonat, 1958. július 14.

19 = = Uo. 237–238. Jelentés, 1958. szeptember 5. *„Pont ilyen Közért-es mukikkel kellett nekem összekerülnöm, ezek kihozták ide ezt a rossz modort, és komizkodást, amit otthon sem szeretünk egyes közértekben”* – írta az ügynök egyik anyjának szóló levelében. Uo. 206. Lóránt levelének másolata, d. n.

20 = = Uo. 194. Jelentés, 1958. szeptember 6.

21 = = Uo. 199–201. Jelentés, 1958. szeptember 24.

22 = = Uo. „...fáj a fogam, járhatok fogorvoshoz” – írta anyjának, a fogfájás pedig a távozási szándékot jelentette. Uo. 210. Lóránt képeslapjának a másolata, d. n.

XIII. Osztály munkájába azonban hiba csúszott, és simán, ellenőrzés nélkül tovább engedte az ügynök anyjának a leveleket, így azok tartalmáról az operatív szervek csak később értesültek. Végül úgy értékelték az eseményeket, hogy „Lóránt” – bár a brüsszeli kapcsolattartójának nem szólt – az eligazításnak megfelelően járt el.²³

Budapesten annál is inkább bíztak a további együttműködésben, mert „Lóránt” egy levelében említette, hogy Antici hozatta el brüsszeli munkahelyéről, együtt vannak Svájcban, és alig várja, hogy engedélyezzék a diplomata számára a házasságkötést.²⁴ Antici azonban visszautazott állomáshelyére, Tripoliba, „Lóránt Zsuzsa” pedig kénytelen volt háztartási alkalmazottként munkát vállalni Zürichben, majd Genfben. A karrierjét jó okkal féltő Antici egyébként is teljesen elképedt azon, hogy az ügynök útlevelében a foglalkozásnál „cseléd” volt feltüntetve.²⁵ A házassági tervek így egyre távolabb kerültek. „Lóránt” szeretett volna jobb és magasabb presztízsű állást vállalni – pl. esély mutatkozott arra, hogy a Nemzetek Palotájába kerüljön többnyelvű gépírósnak –, ezek a kísérletek azonban rendre kudarcba fulladtak. Az ügynök, bár az olasz diplomata támogatta, egyre nehezebb anyagi helyzetbe került. Nem számíthatott az állambiztonsági szervek segítségére sem: brüsszeli tartótisztjében felmerült, hogy jól választották-e meg egyáltalán az ügynök személyét, mert szerinte a nő üldözési mániában szenved, mindenkit ellenséget lát.²⁶ „Lóránt” hiába kérte tartótisztjén keresztül, hogy támogassák, és vigyék ki hozzá a fiát, később pedig hiába fenyegetőzött, hogy majd ő megmutatja, *„hogyan egy magyar nővel nem lehet így elbánni”*.²⁷

Mivel helyzete nem javult, csak szaporodtak az ügynök használhatatlanságáról szóló értékelések. Végül 1960-ban a hírszerzésnél megállapították, hogy bármilyen lépést tenni az ügyben időpocsékolás, és a vele való foglalkozást le kell zárni.²⁸ „Lóránt Zsuzsa” későbbi sorsáról nincsenek információk, mint ahogy arról sem, hogy a szív alakú medált használták-e jeltárgyként.

23 == Uo. 199–201. Jelentés, 1958. szeptember 24.

24 == Uo. 212–213. Lóránt levelének másolata, d. n.

25 == Meg is írta az ügynöknek, hogy egy kollégáját kirúgták hasonló házasságkötés miatt. ÁBTL 3.2.3. Mt-631/1. 227–229. Találkozóáról jelentés, 1959. október 9.

26 == ÁBTL 3.2.1. Bt-817. 237–242. Jelentés, 1958. szeptember 5.

27 == Uo. 256–257. Jelentés, Budapest, 1960. március 22. Az ügynök többször is „büszke magyar nő”-ként írta le magát. Lásd pl. uo. 271/50. Levél, d. n.

28 == Uo. 253–255. Összefoglaló jelentés, Budapest, 1960. március 4.

2. jeltárgy

Lúdas Matyi-kitűző

A képen látható fröccsöntött műanyag Lúdas Matyi-kitűző Bánlaki Lajos, azaz „Jogász”, majd „Justice” fedőnevű hálózati személyhez köthető. Az 1915-ben született férfi apja raktáros, anyja varrólány volt. Nyomdász öccse 1944-ben a deportálások áldozata lett, ő maga is volt munkaszolgálatos, megjárta az orosz frontot, és bujkált Budapesten a nyilas uralom alatt. A háború előtt még volt lehetősége elvégezni a gimnáziumot, majd többek között a Polgári Serfőző kereskedelmi alkalmazottjaként dolgozott. Rögtön a háború után a csökkentett termelési kapacitás miatt nem vették vissza a sörgyárba, így a Jointnál²⁹ vállalt munkát, ahol másfél évig vidéki élelmiszer-beszerzőként dolgozott. Bánlaki, ahogy lehetősége volt, azonnal beiratko-

zott a jogi egyetemre, ahol 1950-ben végzett, majd 1958-ban a Lenin Intézetben orosz nyelv- és irodalomtanári képesítést szerzett. Az oroszokon kívül nagyon jól beszélt angolul és németül is. 1946-ban mégis visszavették a sörgyárba, ahol rögtön a budapesti eladási osztály vezetője lett, majd 1949-től a Kőbányai Cukorkagylár Nemzeti Vállalat igazgatóhelyettesévé nevezték ki. 1951-ben, a cukorkagylár megszűnésével az államigazgatásba került: az Élelmiszerügyi Minisztérium Tervfőosztályának osztályvezetője lett. Ebben a pozícióban dolgozott 1953-ban történt elbocsátásáig. Ekkor nemcsak a munkahelyéről rúgták ki, de a pártból is kizárták az 1941 óta SZDP-, 1947-től MKP-, majd MDP-tag férfit. Önéletrajza szerint elbocsátását hivatalosan azzal indokolták, hogy 1945 után nem vett részt a termelőmunkában, hanem „*kényelmes, jó állást vállalt*”, de a valódi ok az ekkor zajló hírhedt moszkvai orvosper volt, amelyben a Joint is érintett volt.³⁰ Bánlaki fődiszpécsernek ment, de kérel-

29 = = A Jointot (teljes nevén: American Jewish Joint Distribution Committee) 1914-ben alapították az USA-ban az első világháború zsidó áldozatai családtagjainak megsegítésére. A második világháborúban komoly szerepet játszott a zsidók érdekében indított mentőakciókban, majd a hazatért zsidók segélyezésében. A szervezetet 1953-ban kitiltották Magyarországról.

30 = = ÁBTL 3.2.1. Bt-1423. 4–6. Önéletrajz, d. n. Az 1952 őszén kezdődött „cionista orvosper” során zsidó orvosokat azzal vádoltak, hogy az amerikai hírszerzés és a Joint megbízásából meg akarják ölni az általuk gyógykezelt szovjet vezetőket. Egész Kelet-Európában hasonló antiszemita, „anticionista”, a párt belső köreit érintő perek indultak. Sztálin halála után a vádakat visszavonták.

met írt az élelmezési miniszternek, hogy bírálja felül elbocsátását, és rehabilitálja. Ez meg is történt: 1954-től a Csemege Édesipari Vállalat osztályvezetőjeként dolgozott 1959-ig, amikor a Külkereskedelmi Minisztérium (ККМ) Protokoll Osztályára helyezték. Párttagságát csak 1959-ben kapta vissza.³¹

A ККМ Protokoll Osztálya foglalkozott a Budapesten működő nyugati kereskedelmi kirendeltségekkel, kereskedőkkel, irányította a külkereskedelmi vállalatok államközi és protokollosztályait. Egy 1960-as belügyi jelentés szerint az itt dolgozó munkatársak *„hathatós segítséget nyújtanak mind a kémgyanús személyek feldolgozásában, mind operatív kombinációk végrehajtásában”*.³² Bánlaki felettese, Köves László, a Protokoll Osztály vezetője, egyébként rendőr őrnagy, fegyelmezettnek, szorgalmasnak és talán túlságosan is precíznek írta le beosztottját: *„...aprólékos, néha túlzottan precíz, csinovnyikyszerű stílusban dolgozik. »Főnökök iránti tisztelet« túlzott nála, erre többször nyíltan felhívtam a figyelmét, hogy van nála egy nagy adag lakájszerűség ami szükségtelen és nem kommunistákra jellemző tulajdonság”* – írta, de azért ajánlotta az állambiztonsági munkára Bánlakit³³ (akit egyébként állandó hajbókolása miatt kollégái a háta mögött „Bánlakáj”-nak hívtak³⁴).

A jelöltet 1960 júniusában szervezték be, a feladatot önként vállalta, kapcsolattartója hivatali főnöke, Köves László lett. Jelentéseiben nyugati kereskedelmi tárgyalópartnereiről, diplomatákról, külföldi útjairól írt.³⁵ Komoly akciókba nem vonták be, de például kint volt a római olimpián, és elégedettek voltak az ott végzett munkájával.³⁶ Egy másik operatív beosztott később megállapította Bánlakiról, hogy ugyan fejlődést mutat, de *„hiányzik az operatív érzék és a szükséges agyafúrt ravaszság”* belőle, túlságosan naiv.³⁷ Az informátort 1963 januárjában kizárták a hálózattól, mert alapszervi párttitkárrá választották, és ez a funkció összeegyeztethetetlen volt a hálózati munkával,³⁸ de már áprilisban újabb jellemzést íratott róla a BM III/1-4-f alosztály, mert hírül vették, hogy Bánlakit 1963 augusztusában a washingtoni követségen dolgozó kereskedelmi tanácsos mellé akarják helyezni.³⁹

31 = Uo. 41–48. Összefoglaló jelentés, 1963. május 7.

32 = Uo. 10. Beszervezési javaslat, 1960. április 25.

33 = Uo. 8. Jellemzés, 1960. január 17. Kövesre lásd Borvendég, 2020: 128.

34 = Uo. 37. Feljegyzés, 1963. április 9.

35 = Lásd ÁBTL 3.1.2. M-18885.

36 = ÁBTL 3.2.1. Bt-1423. 19–20. Jelentés, 1961. január 30.

37 = Uo. 26–28. Jelentés, 1962. május 13.

38 = Uo. 29. Javaslat, 1963. január 29. A témáról ld. bővebben: Krahulcsán, 2013: 142–147.

39 = ÁBTL 3.2.1. Bt-1423. 37–40. Feljegyzés, 1963. április 9.; uo. 41–48. Összefoglaló jelentés, 1963. május 7. Az alosztály feladata tudományos-műszaki hírszerzés volt. Vö. Tóth, 2011.

Ezzel megkezdődött az informátorból titkos munkatárssá⁴⁰ és „Jogász”-ból „Justice”-szá avanzsált⁴¹ Bánlaki külföldi munkára való felkészítése, amelyet tartótisztje, Éder Mihály rendőr százados a „Különleges” (valójában „Különlegességi”) Cukrászdában hajtott végre.⁴² Ennek keretében – arra az esetre, ha az egyébként az ügynök által már ismert washingtoni kapcsolattartó helyett más érkezne az amerikai fővárosba Budapestről – beszéltek meg jelszót és jeltárgy-felmutatást is; ez volt a képen látható színes, műanyag Lúdas Matyit ábrázoló kitűző. A tartótiszt szerint Bánlaki meg is jegyezte, hogy a jelvény *„ügyes megoldás volt részünkről, mert nem valószínű, hogy hasonló jelvénnel bárhol is találkozna az AEA-ban, egy véletlen alkalommal”*.⁴³

„Justice” 1963. szeptember 29-én utazott Washingtonba családjával. Az amerikai fővárosból adott jelentései különböző, a magyar fél számára érdekes vállalatokról, üzletemberekről szólnak, munkájával a hírszerzésnél meg voltak elégedve.⁴⁴ Bánlaki 1968-ban tért vissza Magyarországra, hazai bázison foglalkoztatta tovább a hírszerzés. Az utolsó róla szóló érdemi információ szerint 1974-től a kémelhárítás, konkrétan a BM III/II-10-a alosztály tartotta vele a kapcsolatot.⁴⁵

A képen látható emléktárgy – kitűző – a „Moris Mary” fedőnéven nyilván tartott hálózati személy beszervezéséhez kapcsolódik.⁴⁶ „Moris Mary” önállóságra törekvő, céltudatos, kiváló üzleti érzéssel megáldott nő volt, és ezt nemcsak a vele kapcsolatba került operatív tisztek leírásából tudjuk, hanem életútja is bizonyítja. Egy róla szóló összefoglaló jelentés szerint szegényebb zsidó családból származott, kereskedelmi iskolát végzett, sokáig gyors- és gépíróként, majd – amikor már lehetett, 1953 után – iparendélyt kiváltva szemfelszedőként dolgozott, sokszor éjjel is, hogy kiegészítse korábban fakitermelő üzemtulajdonos, majd az államosítás után az FM-ben hasonló területen dolgozó férje alacsony fizetését.⁴⁷ „Moris

40 = Uo. 49–50. Javaslat, 1963. május 7.

41 = ÁBTL 3.2.3. Mt-917. 30–31. Jelentés, 1963. november 15. A külföldre kihelyezett hálózati személyeknek általában új, rendszerint angol fedőnevet adtak.

42 = ÁBTL 3.2.1. Bt-1423. 66–67. Jelentés, 1963. július 22. Az Andrássy (akkor: Népköztársaság útja) 70. szám alatt működő híres cukrászda később Lukács Cukrászda néven működött.

43 = Uo. 68–70. Jelentés, 1963. július 26.

44 = Lásd 3.2.3. Mt-917.

45 = ÁBTL 3.2.1. Bt-1423 132. Határozat, 1974. május 14. Az osztály nemzetközi együttműködéssel, idegenforgalommal foglalkozott. Lásd Oseh, 1999.

46 = „Moris Mary” eredeti polgári neve Grünbaum Róza vagy Rózsa, asszonyneve Sarlós Lászlóné volt. Izraelben Sarlós Róza-Vera, illetve Sarlós Vera néven élt. ÁBTL 3.2.1. Bt-1704/1 38/15. Kérdőív, d. n.

47 = ÁBTL 3.2.1. Bt-1704/1. 41–44. Jelentés, 1963. október 4.

Mary” és férje 1950-től már többször fordultak a magyar hatóságokhoz, hogy kivándorolhassanak Izraelbe, és bár férje felajánlotta lakásukat is („2 szoba+hall, termálvizes, központi fűtéses, Margitszigetre néző lakásomat, amit kérnék figyelembe venni”⁴⁸), erre nem kaptak lehetőséget.

Az ügynököt először 1954-ben szervezték be akkor még „Szigeti Livia” fedőnéven, terhelő adatok alapján. Tudott ugyanis barátnője, Márkus Ervinné szökeési terveiről és kísérletéről, amelyben az izraeli követség is részt vett.⁴⁹ Feladata elsősorban a követségi első titkár, Eliezer Armon „feldolgozása” volt, akit rendszeresen látogatott a követségen, és akitől havonta 500 forint támogatást kapott.⁵⁰ Rajta keresztül derítették fel a követség segélyezési rendszerét. „Szigeti Livia” ugyanis például azt is megfigyelte, milyen vasatok a nyugatöbölök, ő milyen sorszámuakat kapott, s ebből kiderült, hányan kaphattak már segélyt az adott hónapban.⁵¹ 1956-ban rövid időre megszakadt vele a kapcsolat, de már november első hetében telefonon jelentkezett, és beszámolt a környékükön lévő „ellenforradalmi” csoportokról.⁵² 1957 elején férjével és egyik lányával együtt – másik lánya 16 évesen, a forradalom napjaiban disszidált és Kanadában telepedett le – a politikai rendőrség közbenjárása nélkül végre megkapta a kiutazási engedélyt.

A felületes vámvizsgálatnak köszönhetően a csomagjába elrejtett 400 pakli (!) magyar kártya eladásából, valamint a követség által kijuttatott saját vagyona és hitelek segítségével a nő „Vera” néven nyitott eszpresszót Tel-Avivban.⁵³ Férjével rengeteget dolgoztak, szünnap nélkül nyitva tartottak, így lassan visszafizették kölcsöneiket. A „Vera” egyre népszerűbb lett, átnevezték kávéházzá, s az italok és kávé mellett

3. jeltárgy Kitűző Galyatető felirattal
és két festett makkal

48 = = Uo. 38/18-21. Útlevel-kérelem, d. n.

49 = = Márkus Ervinné lánya 1950 óta élt Izraelben, anyját látogató útlevelel sem engedték ki hozzá. ÁBTL 3.1.g. V-116665.

50 = = Az ügynök Eliezer Armonról szóló jelentései: ÁBTL 3.1.5. O-11260/1. Több jelentése lefotózva szerepel „Moris Mary” beszervezési dossziéjában is: ÁBTL 3.2.1. Bt-1704/1. 39/1–18.

51 = = ÁBTL 3.2.1. Bt-1704/1. 39/3–4. Jelentés, 1955. november 28.

52 = = Uo. 40–44. Jelentés, 1963. október 4.

53 = = Uo.

a vacsorázni vágyó közönség egyetlen főtt ételként gulyást is ehetett: „*Mint nevetve megjegyezte, az üzlet fellendülésének titka, hogy sikerült kikísérleteznie egy olyan gulyást, amelyet minden nemzetiségű egyformán meg tudott enni*” – írta az operatív tiszt egyik beszélgetésükről.⁵⁴ A kávéház a város előkelőbb részén állt, vendégkörében ennek megfelelően neves politikusok (többek között például a korábbi izraeli hadügyminiszter, hadügyi államtitkár), újságírók is voltak,⁵⁵ így nem csoda, hogy az 1963-ban Budapestre érkező asszony személye ismét felkeltette a magyar állambiztonsági szervek figyelmét. „Becserkészését” egykori tartótisztje, Nemezc Miklós rendőr százados kezdte meg: elhívta ebédelni, vitte kirándulni viszonylag gyakran, mert valamilyen okból – ezen maga az egykori hálózati személy is csodálkozott – nem azonnal Magyarországra érkezésekor keresték meg, csak két héttel később, és nagyon szerették volna a beszervezést nyélbe ütni.⁵⁶

Nemezc és az izraeli vonalon dolgozó Vadász Tibor rendőr alezredes⁵⁷ óvatosan próbálták rávezetni az asszonyt arra, hogy mit is akarnak tőle. Például megkérdezték, hogy belügyi munkája tapasztalatait tudta-e hasznosítani Izraelben, és amikor az ügynökjelölt igenlő választ adott, viccesen megjegyezték, hogy akkor ők is szellemi támogatást nyújtottak az üzlet fellendüléséhez, s most „részesedést” szeretnének kérni az üzlet hasznából. A nő a jelentés szerint pontosan értette, hogy miről van szó.⁵⁸

Végül úgy tűnt, hogy a beszervezést sikeresen végrehajtották: egy Galyatetőre tett kirándulás alkalmával – miközben azért a tartótiszt finoman tudtára adta, hogy korábbi jelentései megvannak, s így ezzel zsarolhatóvá vált – az ügynökjelölt megígérte, hogy mint eddig is, ezután is beszélget a kávéházba betérő vendégekkel, és legközelebbi beutazásakor beszámol arról, hogy kik lehetnek a magyar szervek számára érdekes személyek.⁵⁹ Megállapodtak az izraeli kapcsolattartás részleteiről is, és ekkor vették meg a jeltárgyként szolgáló két, „Galyatető” feliratú kitűzőt; az egyiket az asszony, a másikat Vadász alezredes tette el. A „Moris Mary”-vel Tel-Avivban kapcsolatot felvevő operatív tisztnak kellett volna felmutatnia a jeltárgyat, hogy – jelszó kíséretében – ezzel igazolja magát. Ez azonban soha nem történt meg: a központban nem engedélyezték a kinti kapcsolatfelvételt az ügynökkel.⁶⁰

Így nem maradt más, mint azt várni, hogy „Moris Mary” mikor utazik ismét Magyarországra. Ennek érdekében ellenőrizték levelezését, és természetesen a határőrizeti szerveknek azonnal jelenteniük kellett (volna), ha az ország területére lép. Ez azonban nagyon sokáig nem történt meg. Pedig a nő idővel a magyar szervek számára

54 = Uo. 49–54. Jelentés, 1963. október 11.

55 = Uo. 74–76. Jelentés, 1963. október 18.

56 = ÁBTL 3.2.1. Bt-1704/1. 57–64. Jelentés, 1963. október 15. Nemezc-ről lásd Palasik, 2016.

57 = Pályafutásához lásd ÁBTL 2.8.2.1. 215.

58 = ÁBTL 3.2.1. Bt-1704/1. 57–64. Jelentés, 1963. október 15.

59 = Uo. 87–91. Jelentés, 1963. november 4.

60 = Uo. 123–128. Jelentés, 1966. április 6.

még érdekesebb helyen dolgozott: a kávéházat eladták, és férjével az izraeli újságíróklub büféjét üzemeltették.⁶¹ Az 1970-es évek elején még mindig – teljesen hiábavalóan – gyártották róla az összefoglaló jelentéseket,⁶² mígnem „Moris Mary” 1976-ban végre Magyarországra utazott. Ekkor behívták a Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hatóságához, ahol a nő közölte, ő egy percig sem gondolta komolyan az együttműködést, csak féltette férje Budapesten élő családját. A feljegyzést a kapcsolattartási jelszóról még az Izraelbe tartó repülőn eltépte, a kitűzött pedig lehúzta a WC-n. Anyagát ekkor irattározták.⁶³

A képen látható szivarvágó kés „Darbon” ügyéhez kapcsolódik, akit a magyar állambiztonsági szervek 1967-től beszervezési jelöltként tartottak számon.⁶⁴ A fiatal chilei külügyi alkalmazott diplomatacsaládból származott, már a nagyapja is az volt, és őt is annak szánták.⁶⁵ A család így is deklasszálódott, ugyanis Chile demokratizálódása következményeként a diplomáciai karrier nem járt már olyan anyagi helyzettel és presztízzsel, mint „Darbon” szülei, nagyszülei idejében. A jelölt elmondása szerint még egy kommunista hatalomátvétel esetén sem lett volna sok vesztenivalójuk.⁶⁶ „Darbon” hazájában politikai tudományokból doktorált, emellett egy évig a Sorbonne-on tanult francia nyelvet, és ösztöndíjas volt a Princetoni Egyetemen. Visszatérve Chilébe, a Külügymi-

4. jeltárgy

Szivarvágó

61 = ÁBTL 3.2.1. Bt-1704/2. 13–15. Jelentés, 1972. május 3.

62 = „Ezt – egy idő után – az állambiztonsági szerveknél is észrevették: „Zsigmond ets! Solti ets. néhány ügyről, amelyben lehetőségeink alig vannak, összefoglalókat készít [...] Moris Mary a jelenlegi körülmények között láthatóan kiter az együttműködés elől. Ezt erőltetni nem tudjuk.” Uo. 24/89. Feljegyzés, d. n.

63 = ÁBTL 3.2.1. Bt-1704/2. 37–38. Javaslat, 1977. november 9.

64 = A „Darbon” fedőnéven nyilvántartott jelölt Jorge Huneuus chilei állampolgárt tartakarta.

65 = ÁBTL 3.2.4. K-2372/1. 157–162. Jelentés, 1969. március 20.

66 = Uo. 97–99. Jelentés, 1968. július 18.

nisztériumban kezdett dolgozni. 1965-ben helyezték New Yorkba, az ENSZ-misszióra. Itt találkozott vele Pintér László rendőr őrnagy, a BM III/I-1-a alosztály beosztottja⁶⁷ – fedőnevén „Nagy” elvtárs –, akinek az érdeklődését már csak azért is felkeltette a diplomata, mert „Darbon”, bár konzervatív vezetésű kormánya miatt nem verte nagydobra, valójában baloldali érzelmű volt; rajongott Che Guevaráért, agresszívnek tartotta és elítélte az Egyesült Államok Latin-Amerika-politikáját, és „*érdeklődött a szocialista országok valósága iránt*”.⁶⁸ Magyarországhoz egyébként azért vonzódott különösen, mert első szerelme egy Chilében élő magyar lány volt, így ismerte Illyést, Adyt, József Attilát, Kodály és Bartók munkásságát.⁶⁹

„Nagy” rendszeresen találkozott a diplomatával az ENSZ-ben, és sokszor ebédelt együtt azon kívül is. A diplomata a kötetlen beszélgetések során is érdekes információkkal szolgált, leginkább természetesen Latin-Amerikáról, de foglalkozott közel-keleti kérdésekkel, az USA belpolitikájával, Ázsiával is.⁷⁰ Nem véletlen, hogy a budapesti központból többször javasolták, hogy a New York-i magyar rezidentúra képviselői igyekezzenek szorosabb kapcsolatot kialakítani „Darbon”-nal, hogy 1968 őszén, az ENSZ-közügyülés idejére már megkezdhesék bevonását, azaz beszervezésének előkészítését.⁷¹

A gyors előrehaladást megakadályozták a csehszlovákiai események, amelyek megingatták a chilei diplomatát: nem értett egyet a beavatkozással, és nem tartotta igazolhatónak a „*baráti országok segítségnyújtását*”.⁷² „Darbon”-t 1969 februárjától Európába helyezték, Chile párizsi nagykövetségének másodtitkára lett. Amitől a magyar állambiztonsági szervek tartottak, az, hogy Európában tartózkodik, és főleg hogy a *Le Monde*-ot olvassa, még jobban el fogják bizonytalanítani. Ezért Pintér őrnagy New Yorkból azt javasolta a „Darbon”-nal Párizsban kapcsolatot tartó Tóth Károly rendőr őrnagynak – fedőnevén „Magyar” elvtársnak –, hogy ha ideje engedi, tartson a jelöltnek politikai-történelmi tájékoztatást a Tanácsköztársaság internacionalista jellegéről: „*Itteni tapasztalataim szerint más személyekkel folytatott viták során a Tanácsköztársaság internacionalizmusa és szerepe az antiimperialista erők megszületésében, a hatalomátvétel békés lefolyása, a fehér terrorra vörös terror rendkívül fontos sorrendisége stb. igen jól használható a csehszlovákiai eseményekben kapcsolatos vitákban. (Lényegében a közép-európai országokban a tanácsi [szovjet] rendszernek tör-*

67 = = Ez az alosztály politikai-gazdasági hírszerzéssel foglalkozott az Egyesült Államokban, Kanadában, Latin-Amerikában. Lásd Tóth, 2011.

68 = = ÁBTL 3.2.4. K-2372/1. 157–162., Jelentés, 1969. március 20.

69 = = Uo. 33–34. Jelentés, 1967. május 12.

70 = = A BM III/I-6-r alosztály értékesnek és a csoportfőnökség hírigényeinek megfelelőnek minősítette a beszervezési jelölt által adott információkat. Uo. 116. Értékelő jelentés, 1968. szeptember 16.

71 = = Uo. 64. Utasítás, 1968. március 13.

72 = = Uo. 110–112. 1968. augusztus 31.

ténelmi hagyományai vannak és nem 1945-ben »kívülről ránk erőszakolt« rendszer alakult ki országainkban. Internacionalisták harcoltak egymás országaiban.)»⁷³

Nem tudjuk, hogy történt-e ilyen témájú „meggyőző” beszélgetés, de azt igen, hogy Tóth Károlynak nem sikerült olyan bizalmas viszonyt kialakítania „Darbon”-nal, mint Pintér Lászlónak az USA-ban. Így a hírszerzés „Darbon” beszervezését is az utóbbi közreműködésével képzelte el. Rengeteg szervezőmunkával igyekeztek elérni, hogy a jelölt beutazzon Magyarországra, lehetőleg akkor, amikor a New York-i magyar rezidentúra tagja is itthon tartózkodik szabadságon, ez azonban „Darbon” programjai miatt rendre kudarcba fulladt, így végül úgy döntöttek, hogy Pintér Magyarországról New Yorkba tartva megáll pár napra Párizsban, és akkor „végrehajtja az akciót”, azaz beszervezi „Darbon”-t,⁷⁴ amelyet majd, ha végre Magyarországra utazik, hivatalossá is tesznek.⁷⁵ Úgy tűnt, minden a tervek szerint történt, 1969. június 19-én Párizsból távirat érkezett Budapestre, mely szerint „Darbon” vállalta az együttműködést.⁷⁶

Pintér László rendőr őrnagy részletes jelentésben számolt be az akció körülményeiről, melynek során hat órán át ültek „Darbon”-nal egy párizsi vendéglő teraszán, ahol filozófiai kérdések megbeszélésétől kezdve jutottak el addig, hogy a jelölt megígérte, információkat ad a magyar hatóságoknak. Másnap is találkoztak – Pintér ekkor vette a fenti képen látható, solingeni acélból készült szivarvágót, hogy az jó lesz majd jeltárgynak, vagy ha vesznek még egyet, és ellátják valamilyen megkülönböztető jelzéssel, akkor jeltárgy-párnak.⁷⁷

Ettől kezdve a hírszerzés újra arra várt, hogy „Darbon” beutazzon Magyarországra az együttműködés megerősítésére, erre azonban sokáig nem került sor. A kapcsolat fenntartása céljából megint Pintér Lászlót vetették be, aki 1970 januárjában jelentette, hogy most már aztán valóban megállapodtak „Darbon”-nal az információk átadásában és a konspirált együttműködésben. Az új párizsi kapcsolattartó Klein Márton rendőr őrnagy – fedőnevén „Albert” elvtárs – lett.⁷⁸ A találkozón a magyar fél csak virágnyelven beszélt „közös munkáról”, a „kialakult baráti egyetértést” emlegetve. A jelentést értékelve meg is állapították: „A bevonás, a baráti egyetértés szóhasználat (amely a kapcsolat tisztaságát próbálja aláhúzni, valamint Albert elvtárs fedőszervi pozícióit is védi »Darbon« további ellenőrzéséig) még nem teremtett »Darbon«-ból kész ügynököt. [...] Nem látja világosan, hogy milyen szervezettel áll szemben.” A chilei diplomata, úgy tűnik, valóban nem értette, hogy miről van szó: eltúl-

73 = Uo. 169–170. Jelentés, 1969. április 24.

74 = Uo. 157–163. Összefoglaló jelentés, 1969. március 20.

75 = Uo. 164–165. Utasítás, 1969. március 27.

76 = Uo. 197. Távirat, 1969. június 19.

77 = Uo. 198–212. Jelentés, 1969. június 23.

78 = A franciául anyanyelvi szinten beszélő Klein 1959-ben került attasénak Párizsba, később a Párizsi Magyar Intézet igazgatója is volt. Lásd Garadnai, 2010: 168.

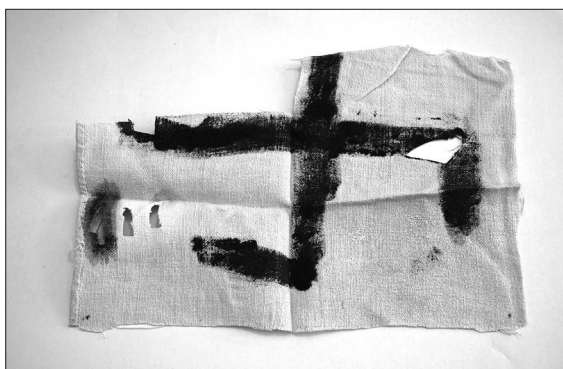
zottnak tartotta, hogy a magyar fél szerint a teljes konspiráció jegyében nem hívhatja fel még utcáról sem „Albert” elvtársat, akkor sem, ha egy megbeszélt találkozót le kelene mondanía, és nem értette azt sem, miért lenne szükség jeltárgyra.⁷⁹

Amikor 1970 nyarán európai körútja alkalmával végül tényleg Magyarországra utazott, már tudatosan kerülte a találkozást az akció végrehajtása miatt szintén Magyarországon tartózkodó „Albert” elvtárssal. A BM III/1-3. Osztálya megállapította, hogy tervük nem sikerült, korábban túlértékelték „Darbon” hajlandóságát.⁸⁰ Ő egyébként Párizsban továbbra is hajlandó volt találkozni Klein Mártonnal, de csak úgy, mint ahogy az két diplomata között szokásos.⁸¹ A chilei másodtitkárt 1971-ben hazarendelték, ügyét a magyar hírszerzés lezárta.⁸²

= = Az állambiztonsági szervek operatív munkájához kapcsolódó tárgyak

Ebbe a körbe jellemzően olyan tárgyak tartoznak, amelyek valamely ellenségesnek minősített cselekmény (általában röpcédulázás, falfirkálás) miatt indított nyomozás során kerültek egy-egy dossziéba.⁸³ Az esetek száma az 1970-es évek végétől nagymértékben növekedett és az 1980-as években akkora méreteket öltött, hogy az állambiztonsági szervek eljárásrendet dolgoztak ki az elkövetők megtalálására, ez azonban nagyon ritkán járt eredménnyel.⁸⁴

A belügyi szerveknek az „*írásos úton elkövetett izgatás*” esetén mindenképp eljárást kellett indítaniuk, a fasiszta jellegű szövegek firkálását vagy fasiszta jelképek (leginkább horogkereszt) rajzolását mindig nagyon komolyan vették. Így történt ez Nyíregyházán is, ahol 1970. október 26-án éjjel – nyilvánvalóan provokációs szándékkal – a helyi rendőrőrs udvarára és a Bem mozi büféjébe is bedobtak egyet-egyét a képeken látható horogkeresztos vászonanyagból; az egyiknek a sarkába az NSZK zászlajának színeit is odafestették. A tettes(ek) felderítésére indított vizsgálat során a Szabolcs-Szatmár Megyei Rendőrfőkapitányság III/1. alosztálya a vászondarabok

5. jeltárgy

Horogkeresztos
vászondarab

79 = ÁBTL 3.2.4. K-2372/1. 257–270. Jelentés, 1970. január 31.

80 = Uo. 371–373. Feljegyzés, 1970. július 6.

81 = ÁBTL 3.2.4. K-2372/2. 58. Átirat, 1971. március 29.

82 = ÁBTL 3.2.4. K-2372/1. 393–394. Javaslat, 1972. szeptember 21.

83 = Unger, 2013: 11.

84 = ÁBTL 4.1. A-3077. A falfirkálási ügyekről lásd Müller, 2011.

elhelyezkedése miatt arra a következtetésre jutott, hogy a horogkeresztes anyagokat semmiképp nem dobták, hanem csak ejtették, és hogy az illető nem lehetett magas termetű.⁸⁵ Azt is valószínűsítették, hogy egy darabból vágták ki a textíliákat, és nyugodt, valószínűleg zárt helyen dolgoztak, hiszen több színű festékre, vágó- és mérőeszköze is szükség volt, vagyis tudatos, előre megfontolt cselekményről volt szó. Ahogy megállapították, a horogkereszteket ujjal vitték fel az anyagra, emiatt a rendőrök kizárták azt a lehetőséget, hogy az elkövető hivatásszerűen foglalkozna festéssel.⁸⁶

A szakértői vélemény szerint a lenvászon textíliákat Norvégiába, Angliába és Ausztráliába exportálták, filmnyomottan bútorszövetként használták fel, a biztonsági tartalékot pedig belföldön értékesítették. A fekete festék olajfesték, a nyugat-német zászló színeihez pedig egyszerű Pelikán vízfestéket használtak. Kihallgatták a mozi alkalmazottait, köztük a büfést, aki megtalálta a vászondarabot, és ennek nyomán megállapították: „bizonyos mértékben [a tettes] antiszemitizmusára utal, hogy egy izraelita férfi felesége közvetlen munkahelyére dobta a horogkeresztes anyagot. Az is lehet azonban, hogy más személyes bosszú vezette. A tettes nem arra törekedett, hogy minél többen tudomást szerezzenek a cselekményről, hogy valamilyen ellenséges hatást váltson ki, hanem mintegy a címzettnek szólt a provokációs tett.”⁸⁷ A büfésnök nem tudott róla, hogy haragosuk lenne a városban, aki direkt félelmet akarna kelteni bennük.⁸⁸

A jegyzedők felhívták a rendőrök figyelmét a mozi előterében gyakran megjelenő 16–17 éves „huligán, garázda” személyekre, „akik között cigányok is vannak”, és elmondták, hogy az udvaron lévő wc falán gyakran felfedeznek horogkeresztet, a helyszínt ellenőrző rendőr is talált egyet.⁸⁹ A tettes(ek) felderítésére irányuló intézkedési tervben ennek megfelelően kitűzték a fiatalok elszámoltatását. Emellett az ellenőrzendő körébe sorolták az „öntevékeny amatőr művészeti csoportok” tagjait, „fiatal műkedvelő – elsősorban galerikban lévő, ellenséges magatartású – festők”-et, a szakmunkásképző iskola festő szakos tanulóit, azokat, akik ellen a kérdéses időpont körül garázdaság miatt indítottak eljárást, illetve egy Budapesten dolgozó és ott horogkeresztet festett nyírdzerzsi fiút.⁹⁰ A munkásvonattal péntekenként hazautazó fiatalember meghallgatásán elmondta, hogy kb. este 6-tól éjjelig tart az útja, de Nyíregyházát a rossz közlekedés miatt mindig elkerüli.⁹¹ A megyei főkapitányság III/III. alosztálya eligazította a helyi fiatalok között ismerős hálózati személyeket is, akik mind ismertek

85 == 3.15. O-14083. 9–10. Jelentés, 1970. október 1.

86 == Uo. 11–13. Intézkedési terv, 1970. október 3.

87 == Uo. 24. Feljegyzés, 1970. november 24.

88 == Uo. 21–22. Jelentés, 1970. október 19.

89 == Uo. 9–10. Jelentés, 1970. október 1.

90 == Uo. 11–13. Intézkedési terv, 1970. október 3.

91 == Uo. 18. Jelentés, 1970. október 29.

olyanokat, akikről lehetségesnek tartották, hogy horogkeresztet rajzoljanak, de senkit sem sikerült azonosítani.⁹²

A horogkeresztes vászondarabok megjelenése idején a helyi művelődési házban „*hanglemez-hallgatás témájú klubfoglalkozás*” volt, ahová tagsági igazolvány nélkül bárki járhatott, és nem vezettek névsort sem a megjelentekről. Bár a klub vezetője, a megyei tanács művelődési osztályának munkatársa szerint volt pár „*nagyhajú*”, és egy lányt ki is kérdeztek az ügyben, aki információkat szolgáltatott a „*galcsi-tagokról*”, így sem sikerült közelebb jutni a tettes(ek)hez.⁹³

A fokozott rendőri érdeklődés miatt mindeközben előkerültek más horogkeresztes esetek is a városban: kikérdeztek egy ipari tanulót, akinek a tolltartóján láttak ilyet; egy helyi gimnáziumban az állambiztonsági osztályfőnöki óra előkészítése miatt meglátogatott iskolaigazgató mondta el a rendőröknek, hogy szülői értekezleten egy anyuka talált egy füzetben rajzolt horogkeresztet; de ügynökségen keresztül ellenőriztek szóba jöhető galeritagokat; és kikérdeztek egy, a Festő Ktsz.-nél tanuló fiút, aki a KISZ-titkárt nyilas köszöntéssel üdvözölte.⁹⁴ A nyomozást minden eredmény nélkül, 1971. május 31-én zárták le.⁹⁵

A képen látható gyászszalagos, horgolt kokárdát, a szintén fekete szalaggal és különböző feliratokkal ellátott Nagy-Magyarországot ábrázoló rajzot, a Csernobillal kapcsolatos, illetve antiszemita, sokszor zavaros szövegű röpcédulákat a BRFK III/III-d alosztálya által „Bizományi” fedőnéven 1986-ban nyitott rendkívüli esemény dossziéhoz⁹⁶ csatolták bizonyítékként. A dossziét feltehetően azért nevezték el így, mert az ismeretlen tettes antikvár könyvek kitépett lapjaira írta gondolatait.⁹⁷ A röpcédulázás 1986. január 31-től többször megismétlődött, helyszíne az Árpád híd pesti hídfője és a metróvégállomás környéke volt. Metróvezető, illetve önkéntes rendőr is szolgáltatott be röplapokat a rendőrségnek.⁹⁸

92 = = Uo. 17. Kivonat, 1970. október 23., 19.; Kivonat, 1970. november 10., 25.; Kivonat, 1970. december 2.

93 = = Uo. 15–16. Feljegyzés, 1970. október 9.

94 = = Uo. 21–22. Jelentés, 1970. október 19.; uo. 26. Jelentés, 1970. december 7.; uo. 25. Kivonat, 1970. november 25.; uo. 32. Feljegyzés, 1971. február 26.

95 = = Uo. 33. Határozat, 1971. május 31.

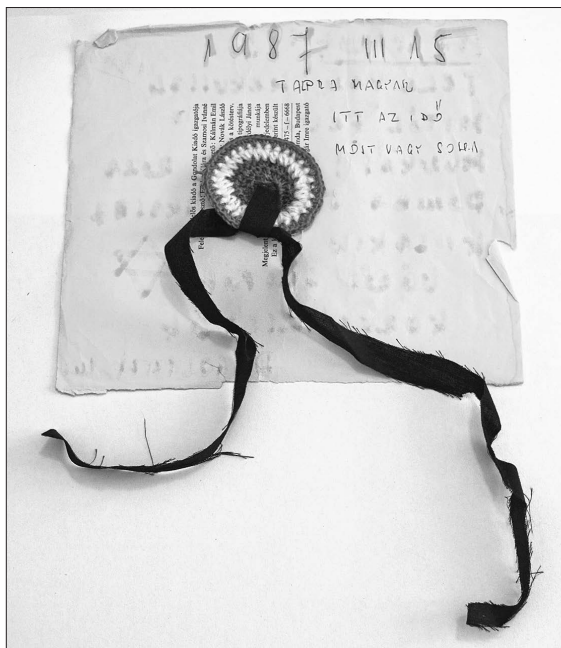
96 = = A rendkívüli esemény dossziét (RED) ellenséges tevékenységre utaló események (pl. röpcédulázás, falfirkálás) alkalmával nyitották ismeretlen tettes esetén. A dossziénak fedőnevet adtak. Ha a tettes ismertté vált, a dossziét átminősítették személyi vagy csoportdossziévé. Ha, mint általában, eredménytelen maradt a nyomozás, „O” archív számon irattározták. Petrikné, 1999.

97 = = ÁBTL 3.1.5. O-19666. 11. Határozat, 1986. július 11.

98 = = Uo. 7. Jelentés, 1986. május 15., 9.; Jelentés, 1986. július 18.

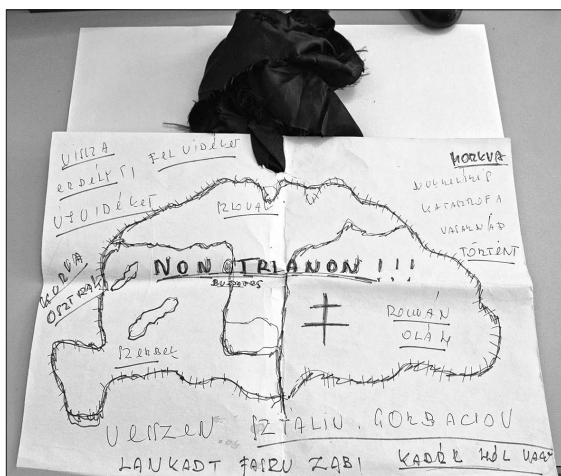
A röpcédulák sokszor összefüggéstelen szövegeiből, töredékeiből nyilvánvaló volt, hogy írója antiszemita. Miután egy megjegyzésében Recsket említette, az állambiztonsági szervek lehetségesnek tartották, hogy volt rab az illető, de azt is, hogy részt vett az 1956-os forradalomban, „s még most is foglalkoztatják az akkori problémák”.⁹⁹ Mint megállapították, a röpcédulázó foglalkozott aktualitásokkal is, melyet az egyik rendőr így foglalt össze: „a röplapon lévő szövegben megfogalmazták a csernobili atomreaktor-szerencsétlenség sugárkövetkezményeit és az általa elrendelt élelmiszer-bojkottot. Szidalmazza a magyar pártvezetőket és az ellenállásra buzdít. Kifejti, hogy vannak még emberek, akik nem tűrik tovább az elnyomást, szidja a zsidókat és Gorbacsov elvtársat cárnak nevezi. Utal Nagy Imre, Maléterre és másokra.”¹⁰⁰

Az illetékes alosztály beosztottai a röplapok szövegéből azt a következtetést vonták le, hogy a tettes egy korábban politikai bűncselekményért elítélt idősebb férfi lehet.¹⁰¹ Ezt az írás- és a nyelvész szakértő is megerősítette, mindketten azt valószínűsítették, hogy a röpcédulák fogalmazója egy 50–60 év körüli, nem túl magas iskolai végzettséggel rendelkező férfi, aki a nyelvész szakértő szerint zavarodott elmeállapotú is lehet.¹⁰² A röpcédulákat megvizsgáltatták a BM Központi Kéz- és Gépírásminta Irattárában, hogy van-e esetleg előzménye, őriznek-e ilyen

6. jeltárgy

Kokárda gyászszalaggal

7. jeltárgy

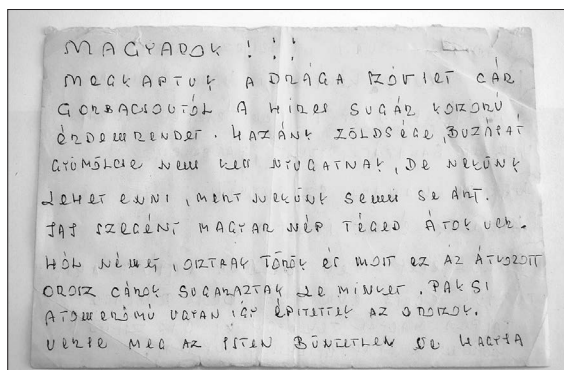
Nagy-Magyarország-rajz

99 == Uo. 71–78. Összefoglaló jelentés, 1988. május 18.

100 == Uo. 6. Jelentés, 1986. május 15.

101 == Uo. 12–14. Intézkedési terv, 1986. július 11.

102 == Uo. 30/1–2. Írásszakértői vélemény, 1986. június 25.; uo. 30/5. Nyelvész-szakértői vélemény, 1987. január 21.

8. jeltárgy

Szöveg Csernobilról

mintát. A vizsgálat negatív eredménnyel zárult.¹⁰³ Tervbe vették, hogy a volt recski foglyok között kutatómunkát végeznek, és aki megfelel a leírásnak, attól írásmintát vesznek.

Az ügyben folytatott bizalmas nyomozás igen széleskörű volt. Elsőként megállapították, hogy a röpcédulák egy részének „alapanyaga” egy Kun Béláról szóló könyv, akit a röplapok szövegezője különösen utált, a „»zsidó reakció« *prominens képviselőjének*” tartott, „aki felelős a magyar nép gazdasági kifosztásá-

ért és katonák legyilkolásáért”.¹⁰⁴ Egy röplapon egy kézzel írt 24-es számot találtak, amiből arra következtettek, hogy leárazott könyvről van szó. Ezért ellenőrizték a röpcédulázás környékén lévő könyvesboltokat, antikváriumokat, könyvraktárakat. Átnézték a Váci út 100. alatti, leértékelt könyvek árusításával foglalkozó könyváruház Kun Béláról szóló könyveit, ahol meg is találták, amit kerestek: a röplapok Kun Béláné *Kun Béla* című könyvéből származtak, amely már negyedik kiadását érte meg a Magvető Könyvkiadónál; a „Tények és tanúk” sorozatban 1986-ban jelent meg. A boltban próbavásárlást is végeztek, ám nem találtak hasonló típusú leárazást.¹⁰⁵ A szóba jöhető könyvesbolti alkalmazottak kézírásmintáit is ellenőrizték, de nem jutottak eredményre.¹⁰⁶

Közben újabb és újabb röpcédulaszórások történtek,¹⁰⁷ s az egyikben az szerepelt, hogy „itt élek a Jász utcában, cigányokkal és a wc is a folyosón van”,¹⁰⁸ másutt „Jász utcai kvarcórázó cigányokról” írt a röplapok szerzője.¹⁰⁹ A belügyi szervek az információgyűjtés során megállapították, hogy a „Bp. XIII. ker. Jász utca 1-től 164 számig a Róbert Károly körüttől a Gyöngyösi utcáig tart, túlnyomó többségében olyan, 1-2 emeletes, régi lakóházakból áll, amely a röplapon is olvasható, mindegyik házban lak-

103 = = Uo. 49–52. Összefoglaló jelentés, 1987. május 14.

104 = = Uo. 12–14. Intézkedési terv, 1986. július 11.

105 = = Uo. 18–19. 1986. július 16.

106 = = Uo. 22. Jelentés, 1986. július 29.

107 = = 1986 júliusában egy hálózati személy számolt be XIII. kerületi röpcédulázásról: uo. 21., Kivonat „Gazdag” fedőnevű tmt. 1986. július 28-án kelt jelentéséből. 1986 októberében egy Kőbánya-Kispestre tartó metrókocsiban találtak ismét röplapot: uo. 24. Jelentés, 1986. október 14. De postaládában találtról is tettek bejelentést: uo. 26. Jegyzőkönyv bejelentésről, 1986. október 27.

108 = = Uo. 32–33. Jelentés, 1987. február 6.

109 = = Uo. 34. 1987. február 11.

nak többnyire elmaradott, rendezetlen körülmények között élő cigány családok is.”¹¹⁰ A Gépi Adatfeldolgozó Osztályon keresztül beszerezték a Jász utca összes lakójának névsorát – ez 2316 főt jelentett! –, a számba jöhetőket azonban írásmintájuk vizsgálata után kizárták a lehetséges elkövetők köréből. A BRFK nyomozást irányító alosztálya a XIII. kerületi Rendőrkapitánysághoz fordult, hogy az illetékes körzeti megbízottakat tájékoztassák, valamint kérte a kerület büntügyi osztályát és a BRFK Büntüldözési Osztályának „cigányvonalát”, hogy az általuk foglalkoztatott hálózati személyeket igazítsák el az ügyben.¹¹¹

1987 tavaszán már nemcsak röpcédulákat, hanem ellenségesnek minősített szövegekkel telefirkált könyveket hagyott az ismeretlen tettes különböző helyeken: az Élmunkás téri metróállomáson lévő telefonfülkében Sztálin *A leninizmus kérdései* című művét „Sztálin a magyar nép gyilkosa” felirattal,¹¹² a Vérmezőn álló Kun Béla-szobornál egy másikat röplapokkal ellátva – ezek egyikét díszítette a szerző a képen látható horgolt kokárdával.¹¹³ Az állambiztonsági szervek ezeket az eseteket is a „Bizományi” fedőnevű bizalmas nyomozás részeként kezelték, de nem jutottak előbbre, úgyhogy a további felderítés során felvették a kapcsolatot a XIII. kerületi Idegbeteg-gondozó Intézettel, és megvizsgálták az általuk kezelt, íráskényszeres betegek írásmintáit, különös tekintettel a Jász utcai lakosokra, azonban nem találtak hasonló írásképpel rendelkezőt. Beszerezték a környező metróállomások takarítóinak írásmintáit, illetve – mivel találtak olyan röplapot is, amelyet egészségügyi szűrővizsgálatra behívó lap hátára írtak – olyan Jász utcai lakosokét is, akiket akkoriban hívhattak be vizsgálatra.¹¹⁴ Ellenőrizték a szűrőlapokat gyártó Szikra Lapnyomda munkatársait, szociális intézmények lakóit – minden eredmény nélkül. A Kun Béla-szobornál talált horgolt kokárda miatt adatokat gyűjtöttek közeli általános iskolákban, de egyikben sem készítettek ilyet.¹¹⁵

A szoborhoz, amelyet 1988. április 4-én olajfestékekkel is leöntöttek, május 1-e alkalmából rejtett figyelőszolgálatot is állítottak, hátha felbukkan a tettes. Így, miután az esetek ritkultak, a kézírások körözésének fenntartása és a Kun Béla-szobor környékének politikai évfordulókon történő titkos figyelése mellett a nyomozást 1988. május 18-án lezárták.¹¹⁶

110 == Uo. 32–33. Jelentés, 1987. február 6.

111 == Uo. 49–52. Összefoglaló jelentés, 1987. május 14. A rendőrség szervezeti egységeinél az 1970-es évek elejétől már biztosan működött országos és megyei szinten is ún. „cigányvonal” („C-vonal”), amely szoros ellenőrzés alatt tartotta a területükön élő cigányságot. Lásd pl. Solt, d. n.; Havas, 2009.

112 == Uo. 38–39. Jelentés, 1987. március 26.

113 == Uo. 41. Jelentés, 1987. május 23.

114 == Uo. 57–60. Összefoglaló jelentés, 1987. október 8.

115 == Uo. 70. Jelentés, 1988. május 9.

116 == Uo. 71–78. Összefoglaló jelentés, 1988. május 18.

9. jeltárgy Marlboro cigarettásdoboz
bűnjel-nyilvántartó lapokkal

10. jeltárgy Festékminták

A képen látható legendás cigarettásdoboz egy, az 1980-as években már szinte szokásosnak mondható falfirkálási ügryhöz kapcsolódik. 1987 elején Székesfehérvár belvárosában épületek falára, hirdetőtáblákra ismeretlen tettes a következő, nacionalistának bélyegzett szövegeket írta: „Függetlenséget az országnak!!!”, „Függetlenséget, Önállóságot”, „Magyarok!!! Ez nem ország, hanem gyarmat!”, „Független Magyarországot! Önállóságot! Szabadságot!!!”, „Magyar Földet! (Erdély)”.¹¹⁷ Egy emlékmű talapzatának hátulján ugyanekkor horogkeresztet fedeztek fel. Mindezt bőségesen dokumentálták is, sok fénykép van a feliratokról a dossziében.¹¹⁸ A Fejér Megyei Rendőr-főkapitányság Állambiztonsági Vizsgálati Osztálya közösség nagy nyilvánosság előtt elkövetett megsértése vétségének gyanúja miatt indított nyomozást. Ennek általános menetrendje szerint a helyszíni szemlék során, ahol lehetett, festékmintákat, kaparékot vettek a jelen esetben meggyipiros spray-vel fújtt feliratokból, hogy a BM Bűnügyi Technikai Intézetének igazságügyi vegyész szakértője megvizsgálhassa: alkalmas-e egyáltalán azonosításra a vett minta, és ugyanazt a flakont használták-e a feliratok fújásakor.

Arra sajnos nem derül fény, hogy 1987 emlékezetesen hideg januárjában¹¹⁹ a helyszíni szemlékre kiszálló bizottság vezetője, annak egyetlen tagja, az aktuális hatósági tanú vagy a bűnügyi technikus szívott-e ilyen, akkor rendkívül márkásnak számító cigarettát, de a festékmintákat a nyugati világ jelképeként számon tartott

117 == ÁBTL 3.1.4. I-11.

118 == Uo. 16–23. Fényképmelléklet.

119 == „A helyszíni szemlést derült időben természetes világítás mellett –12 C fok hőmérsékleten folytattuk le” – írták az egyik szemléről készült jegyzőkönyvben.; uo. 10. Helyszíni szemle jegyzőkönyv, 1987. január 8.

üres piros Marlboro-dobozba tették.¹²⁰ A nyomozás a szokásos menetrend szerint folyt tovább: „tartalmi” elemek alapján próbálták szűkíteni a kört: az „*elkövetés módja*” és „*nacionalista jellege*” miatt megjegyezték, hogy „*a bűncselekményt nagy valószínűséggel fiatal felnőtt követte el és feltehetően kapcsolódik az értelmiségi réteghez illetve a tanulóifjúsághoz*”, de az egyik falfirka kapcsán azt is megállapították, hogy a tettest nem zavarták meg, ugyanakkora minden betű, nem kellett sietnie.¹²¹

Az események kapcsán kihallgatták a feliratok megjelenése előtti éjszakákon Székesfehérváron igazoltatottakat, a helyszínek közelében lakókat, különös tekintettel a rosszul alvó nyugdíjasokra.¹²² A falfirkálást követő éjszakákon megerősítették a rendőri jelenlétet. Bár az igazságügyi szakértő 1987. február 28-i jelentésében megállapította, hogy a négy beküldött mintából kettő értékelhetetlen, kettő viszont meg egyezik, de ez sem vitte közelebb a szerveket a tettes(ek) felderítéséhez. A nyomozást március elején lezárták.¹²³

„1954 május 21-én a nagybaracscai Tanácselnök egy galambot talált lelőve, mely galamb életben volt csak megsértették a lövés által a fejét. A Tanács-elnök figyelmes lett arra, hogy postagalambot talált melynek a lábán alumíniumból készült gyűrű volt »Sombor« felírással. A galambot osztályunkra beszállította, ahol vizsgálat során megállapítottuk, hogy a postagalamb jobb szárnya alsó részén Jugoszláviai bélyegzővel van ellátva. A galamb jobbszárnyát valamint a lábán talált alumíniumgyűrűt mellékelten felterjesztem” – írta jelentésében Kerekes József államvédelmi főhadnagy, a BM Bács-Kiskun Megyei Főosztálya Baja Járási Osztályának vezetője 1954 májusában.¹²⁴

Kétségtől a képen látható „titóista” postagalambszárny a legbizarrabb dossziében talált „tárgy”, amelyet annak rendje és módja szerint, ugyanúgy, mint más, szokásos mellékletet, elhelyeztek egy borítékban. Már maga a boríték és a rajta lévő pecsétek is érdekesek – mintha évszázadokkal repülnénk vissza az időben. A levéltár restaurátorának értékelése szerint a szárny teljes épségében megőrződött a *Jugoszláv kapcsolatok* címet viselő dossziében. Ezt az elsősorban a déli határvidéken élő, Jugoszláviából származó lakosok ellenőrzésére nyitották 1952-ben, akkor, amikor déli szomszédunk már évek óta ellenségnek számított, így a magyar, illetve a keleti blokk országainak állambiztonsági szervei is szemben álltak a jugoszláv hírszerző szervvel, az UDB-vel.¹²⁵

120 = = Marlborót egyébként 1978-tól gyártottak Egerben, licenc alapján. Lásd: A dohány Magyarországon, 2010.

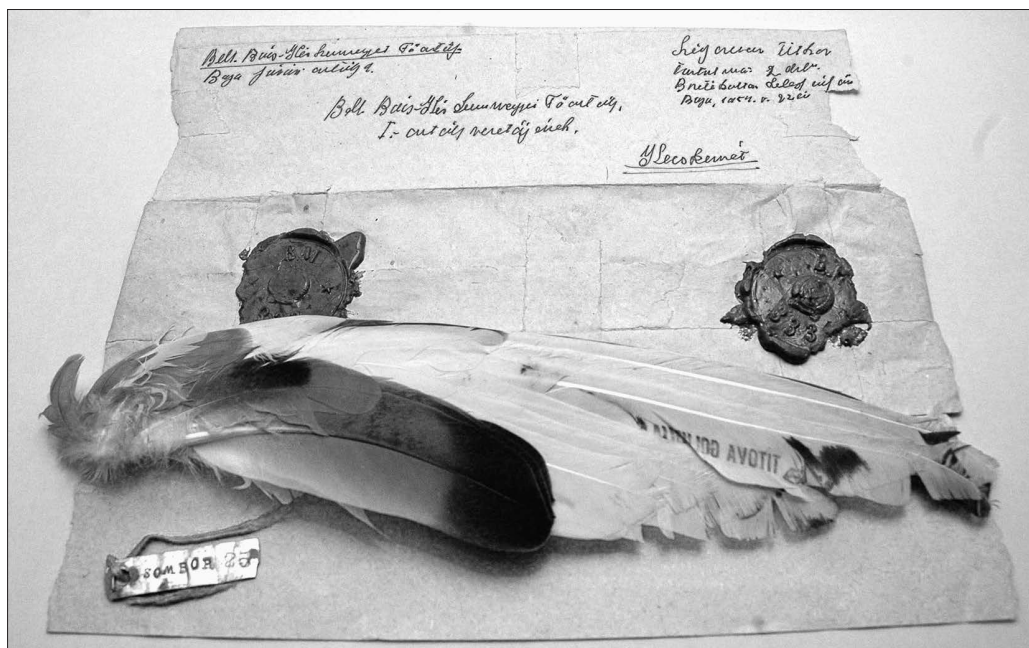
121 = = ÁBTL 3.1.4. I-11. 4–5. Előterjesztés, 1987. január 28.

122 = = Uo. 43–44. Jelentés, 1987. január 15.

123 = = Uo. 52–53. Határozat, 1987. március 4.

124 = = ÁBTL 3.1.5. O-9536. 259. Postagalambról jelentés, 1954. május 22.

125 = = Lásd pl. Ritter, 2010.

11. jeltárgy

A titoišta postagalamb jobb szárnya

A gyűrűn látható „Sombor” – Zombor – felirat is ezért volt érdekes, hiszen ott volt az UDB egyik központja.¹²⁶

A postagalambok alkalmazása rövid üzenetek továbbítására egyébként komoly múltra tekinthet vissza, bár a technikai fejlődés használatukat háttérbe szorította.¹²⁷ Sajnos arról nincs további információ, hogy a szigorúan titkos galambszárnyat milyen vizsgálat alá vetették, és annak mi lett az eredménye. A dossziét, amelyben hosszú névsorok sorakoznak áttelepült jugoszláv állampolgárokról, kémgyanús személyekről, volt partizánokról, 1956-ban azzal zárták le, hogy a magyar–jugoszláv kapcsolatok normalizálódása miatt nincs rá szükség.¹²⁸

A képen látható márkás pipadohányt „Gyöngyvirág” fedőnevű ügynök emelte el, mindegy bizonnyal az Astoria bárjának egy asztaláról, hiszen akkoriban ott dolgozott kávéfőzőként.¹²⁹ „Gyöngyvirág” mögött ekkor már egy évtizedes hálózati pályafutás állt: 1959-ben maga kereste meg az állambiztonsági szerveket, hogy akkori

126 = = Lásd pl. Orgoványi, 2015.

127 = = Lásd pl. A háborúk galambjai, 2010. Vö. Boda–Regényi (szerk.), 2019: 113.; Dobák, 2015: 47.

128 = = ÁBTL 3.1.5. O-9536. 691. Javaslat, 1956. július 31.

129 = = ÁBTL 3.1.2. M-32742. 171. Jelentés, 1969. július 15.

munkahelyén, a – valójában fegyvergyártással foglalkozó – Lámpagyárban, ahol bérelszámlolóként dolgozott, a hivatalosan ott tartózkodó egyiptomi fegyverátvevők gyanús ügyleteket bonyolítanak, csempésznek.¹³⁰ A BM II/6-b alosztály beosztottja, Ocsa József rendőr főhadnagy értékesnek találta az általa szolgáltatott információkat, így a jelentkezőt be is szervezték.¹³¹ Miután az egyiptomiak 1960 áprilisában elhagyták az országot, „Gyöngyvirág” hírszerző lehetősége megszűnt, s így ki is zárták a hálózathoz.¹³²

12. jeltárgy Amsterdamer pipadohány

1961 tavaszán a BM II/2-a alosztálya¹³³ azért vette fel vele újra a kapcsolatot, mert az ő közreműködésével szerették volna a „Négus” fedőnevű célszemélyt megközelíteni. A Budapesten tanuló kenyai orvostanhallgatót fegyverszerzéssel és fegyverrejtegetéssel akarták kompromittálni, amire ő rá is harapott: elmondta az ügynöknek, hogy ha hazamegy Kenyába, ott egyrészt igazgató főorvos lesz egy kórházban, de emellett ópiumot is akar termelni – nem véletlenül volt tehát szüksége fegyverre.¹³⁴ Az ügynök megígérte „Négusnak”, hogy ő, mint a fegyvergyár munkatársa, össze tudja hozni egy emberrel, aki segíteni fog neki – ez pedig nem volt más, mint Sándor László rendőr főhadnagy, a BM II/2-a alosztály beosztottja. Az akció eredményes volt, „Négus”-t sikerült is beszerezni, „Rech” fedőnéven adott jelentéseket budapesti egyetemeken tanuló külföldi, elsősorban afrikai diákokról. Más kérdés, hogy meg volt győződve arról, hogy ő a jugoszláv hírszerző szervekkel áll kapcsolatban.¹³⁵

„Gyöngyvirág” 1961-ben az állambiztonsági szervek segítségével helyezkedett el a vendéglátóiparban. A kor olyan neves szórakozóhelyein dolgozott kávéfőzőként, illetve mixerként, mint a Royal Szálló, a Béke Szálló bárja, az Éden Bár, a Kis-Royal vagy a már említett Astoria. Ezekben a „félnyilvános” helyeken rendszeresen megjelentek az éjszakai élet figurái, csempészek, csencselők, örömlányok, akiket az állambiztonsági szervek szerint az ügynök pusztán azért nem tudott kellőképpen megfigyelni, mert nyelvtudás nélkül csak kávéfőzőként alkalmazták és nem pincérnőként, s így

130 = = ÁBTL 3.1.1. B-91910. 11–13.; Jelentés, 1959. november 3.

131 = = Uo. 6–8. Jelentés, 1959. november 11.

132 = = Uo. 35. Kizárási javaslat, 1960. július 6.

133 = = A BM II/2 (Kémelhárító) Osztály amerikai ügyekkel foglalkozó alosztálya.

134 = = ÁBTL 3.1.2. M-32742. 26. Jelentés, 1961. május 10.

135 = = ÁBTL 3.1.2. M-20237. 168–171. Jelentés, 1962. szeptember 6. Sajnos nincs információ arról, hogy miért tartották ebben a hitben az ügynököt.

„csak olyan személyekkel tud ismerkedni és tanulmányozni, akik közvetlen hozzámennék fogyasztani”.¹³⁶

Az üres dohányoszacskót az ügynök azért tette el egy óvatlan pillanatban, mert a kapcsolattartó tiszt úgy tudta, hogy tulajdonosát a „BRFK Kábítószer Alosztálya” ellenőrzése alá vonta, s a tasakban lévő maradék dohányt vegyi elemzésre akarták küldeni. Egy nappal később kiderült, hogy a BRFK már beszüntette az illető megfigyelését.¹³⁷

„Gyöngyvirág” karrierjében még egy kiemelkedő pont volt: „1970-ben az V. kerületi Vendéglátó Vállalat a Fővárosi Tanács illetékes Osztályától megbízást kapott arra, hogy a Bécsben megnyíló MÁTYÁS PINCE étterem megnyitását szervezze meg, a személyzetet állítsa össze.”¹³⁸ A „Mathias-Keller”-be – operatív érdekből – természetesen olyan személyeket kerestek, akik megbízhatók, gyakorlottak, értelmesek. „Gyöngyvirág” ilyennek bizonyult, így az 1971-es évet Bécsben töltötte. Hazatérve előbb a Puskin utca és a Rákóczi út sarkán álló „Mackó büffé”-ben vállalt felszolgálói állást, majd a az Irányi és Váci utca sarkán működő „Pepita Oroszlán”-ban dolgozott.¹³⁹ 1974-től a Különlegességi, majd a Vörösmarty Cukrászdában helyezkedett el, szintén pincérnőként.¹⁴⁰ 1978-ban azzal zárták ki a hálózatból, hogy már nem rendelkezik megfelelő hírszerző lehetőségekkel.¹⁴¹

= = Vizsgálati eljárás során csatolt tárgyak

A képen látható kitűző tulajdonosa Daszti Horváth István petőházai szabósegéd volt. A soproni népügyészség 1946 januárjában rendelt el vele szemben népellenes bűntett gyanúja miatt eljárást 15 napos határidővel,¹⁴² de a Magyar Államrendőrség Kapuvári Járási Kapitányságának Politikai Osztálya kérte, hogy tekintsenek el ettől, mert „a mai közlekedési viszonyok között a posta nem fordul 15 nap alatt”.¹⁴³

Az említett osztály megállapította, hogy Daszti Horváth 1938-ban meggyőződésből lépett be a nyilas pártba, és pártbeli tevékenysége miatt a kapuvári járási főszolgabíró 1940-ben rendőri felügyelet alá is helyezte, amely vallomása szerint 1944 júliusáig tartott. Később helyi karriert futott be: Szálasi hatalomátvétele után nyilas községvezető volt Petőházán, majd pártmegbízott a főszolgabírói hivatal mellett, ami nem üres pozíció volt, hiszen ahogy Daszti Horváth a bíróság előtt elmondta: „...meg-

136 = = ÁBTL 3.1.1. B-91910. Minősítés, 1965. március 11. A korszak vendéglátásáról lásd pl. Havadi, 2006.

137 = = ÁBTL 3.1.2. M-20237. 171-172. Jelentés, 1969. július 15.

138 = = Uo. 200–201. Jelentés, 1971. május 4.

139 = = ÁBTL 3.1.1. B-91910. 115–116. Adatlap az állambiztonsági szervek hálózatáról.

140 = = Uo. 144. Átirat, 1976. április 8. Az előbbi ma Lukács, utóbbi Gerbaud néven működik.

141 = = Uo. 155–158. Javaslat, 1978. június 28.

142 = = ÁBTL 3.1.9. V-18491. 4. Átirat, 1946. január 3.

143 = = Uo. 5. Átirat, január 12.

bíztatásom az volt, hogy a Nyilaspártot helyesebben a közigazgatást a Nyilaspárttal összhangba hozzam és ahol visszaélések előfordultak – ezeket jelentenem kellett fölfelé.”¹⁴⁴

A vizsgálat szerint Horváth a környéken erősen agitált a nyilaspárt mellett. Azt ő maga is elismerte, hogy Mexikópusztán¹⁴⁵ 60 tagot szervezett be a pártba, és más falvakban is igyekezett rábeszélni az embereket a csatlakozásra. Vallomása szerint azonban nem politikai meggyőződésből, hanem a munkások érdekeiért, „ezeknek nagyobb kenyér kihasználásáért” csatlakozott a Nyilaskeresztes Párthoz.¹⁴⁶

A soproni népügyészség egyrészt népellenes bűntett elkövetésével vádolta a petőházi szabósegédet. Annak számított, hogy a vád szerint Horváth részt vett a deportált Bartha Sándor cukorgyári főintéző ingóságainak elvitelében. (Ő azzal védekezett, hogy a „deportálás alá került” Bartha bútorait, egyéb tárgyait „megőrzés végett”, leltár felvétele mellett vette át, de elismerte: „...ezekből több ingóság kiigénylésre el lett adva, a magam kereseti viszonyainak megfelelően ezekből az ingóságokból én is vettem magamnak s mindezekről írás volt.”¹⁴⁷) Szintén népellenes bűntettnek minősült, hogy a vád szerint Daszti Horváth menekülésekor – 1945. március 26-án ment Németországba – fegyveresen kikövetelt petőházi gazdáktól 5 pár lovat és lóhámot, valamint 5 szekeret, amelyeket nem adott vissza. Súlyosabb, háborús bűntett vádjának számított, hogy a népügyészség szerint leventéket internálással fenyegetett meg, ha nem lépnek be a Hungarista Légióba.¹⁴⁸

A soproni népbíróság 1946. március 8-i ítéletében jogosnak találta a vádakát, és Daszti Horváth Istvánt gyenge fizikai alkata miatt nem kényszermunkára, hanem 6 év fegyházbüntetésre ítélte.¹⁴⁹ Horváth fellebbezése után a Népbíróságok Országos Tanácsa már „csak” háborús bűntett vádjával ítélte el; egy évvel csökkentette a büntetését, és börtönbüntetést szabott ki rá. Az ítéletben fokozott jelentőségűnek

13. jeltárgy

Nyilaskeresztes kitűző

144 == Uo. 8. Jegyzőkönyv, 1946. január 22.

145 == 1970-től hivatalos neve Fertőújlak; Sarród település része.

146 == ÁBTL 3.1.9. V-18491. 8. Jegyzőkönyv, 1946. január 22.

147 == Uo. 8. Jegyzőkönyv, 1946. január 22.

148 == Uo. 9–10. Vádirat, 1946. január 24.

149 == Uo. 13–14. Ítélet, 1946. március 8.

minősítették, hogy „a vádlott községvezetői minőségben a csekélyebb ellenálló képességgel bíró fiatalságot, a leventéket nyilas fegyveres alakulatokba való belépésre kényszerítette”.¹⁵⁰

Egy valószínűleg 1957-ben íródott, a Kapuvár környéki települések nyilas vezetőiről szóló összefoglaló szerint börtönbüntetése letöltése után Horváth visszatért Petőházára, továbbra is szabóként dolgozott, és egészen 1956-ig a munkáján kívül nemigen érintkezett senkivel.¹⁵¹ A forradalom napjaiban viszont aktivizálta magát: temetési menetet szervezett Sarródon egy, a mosonmagyaróvári sortűzben meghalt ember búcsúztatására. Később társadalmi kapcsolatként foglalkoztatta a BM Győr-Sopron Megyei Rendőrfőkapitányság Politikai Nyomozó Alosztálya.¹⁵²

14. jeltárgy

Guminyomda fekete
kereszttel

A képen látható, négyzetbe foglalt fekete keresztet ábrázoló guminyomda egy 1950–51-es szervezkedési ügryhöz kapcsolódik. Az ÁVH 1950 novemberében ügynökjelentésekből értesült arról, hogy létezik az országban egy „Fekete Kereszt” elnevezésű mozgalom.¹⁵³ Egy évig tartó titkos nyomozás, külső figyelés, adatgyűjtés után vették őrizetbe a szervezet vezetőjét, Illés Mihályt és öt társát, majd később még többeket.¹⁵⁴ A politikai nyomozó szervek adatai szerint a sejtyszerűen felépített szervezet központja az Óbudai Hajógyár volt, ahol Illés kazánkovácsként dolgozott, de volt nógrádi, békési, Pest megyei csoportjuk is. Az államvédelmi szervek az igazán veszélyesnek azt tartották, hogy a szervezet tagjai ismerték az ún. „Fehér Partizánokat”, és igyekez-

150 == Uo. 11–12. Ítélet,

151 == ÁBTL 3.1.5. O-14847/1. 29–30. Jelentés, d. n.

152 == ÁBTL 3.1.5. O-14961/309. 11–12. Jelentés, 1961. március 3.

153 == Az első jelentést a „Salamon” fn. ügynök adta: ÁBTL 3.1.5. O-9883. 28. Jelentés, 1950. november 27.

154 == ÁBTL 3.1.9. V-71062/1. 12. Határozat Illés Mihály őrizetbe vételéről, 1951. november 14.

tek kapcsolódni hozzájuk.¹⁵⁵ A mozgalom földalatti pártként és egyben katonai szervezatként is azonosította magát, melynek célja harcolni az elnyomott népek jólétéért, sőt Európa egységét is célul tűzték ki: „*A szabad és független köztársasági Európáért, európai államok egyesülésének a megvalósulásáért*” – zárul számtalan, a házkutatások alkalmával lefoglalt körözvényük egyike.¹⁵⁶ Ezeken a röpcédulákon, illetve tagsági igazolványokon, nyomtatványokon látható a fekete kereszt jele, amelyet a képen látható guminyomdával bélyegeztek, és amelyet sok egyéb – nem mellesleg egy pisztoly – mellett az Illés Mihálynál tartott házkutatás során foglaltak le a nyomozó hatóságok.¹⁵⁷

A „Fekete Kereszt” beszervezett tagjai fedőszámos aláírással ellátott jelentéseket adtak felettes kapcsolatuknak a környezetükről, munkahelyükről, de vannak beszámolók a Danuvia fegyvergyár termeléséről, a Conti és a József Attila utca sarkánál álló ÁVH-épületben őrzött 400 politikai fogolyról, illetve a „Dömös” hajó balesetéről is.¹⁵⁸ Mintha ezek kifejezetten a politikai szervek szándéka szerint íródtak volna, annak igazolására, hogy milyen komoly szervezkedést lepleztek le. Az ítélet is ennek volt megfelelő, a mozgalom vezetőjét, Illés Mihályt halálra ítélték és 1952. május 7-én kivégezték, a másodrendű vádlottat, Molnár Mihályt életfogytiglani, tíz társukat 7–12 évi börtönbüntetésre ítélték.¹⁵⁹

A képen látható három darab piros-kék gombon, ha jobban megnézzük, olyan repülőgépek láthatók, amelyek farkára horogkeresztet festettek. A tárgyak egy izgatás büntette miatt folytatott eljáráshoz kapcsolódnak, amelyet a hasonló váddal korábban, 1977-ben már felfüggesztett börtönbüntetésre ítélt Hajas Béla ellen indítottak 1980-ban.¹⁶⁰ A tipikusan a társadalom peremén élő, de értelmiségi csoportokkal kapcsolatot tartó, tájékozott, lázadó és szájhősködő, állandó munkát nem vállaló fiatalember többek között alkalmi zenéléssel próbált pénzt keresni. Egy esztergomi ismerőseivel, barátjával, az 1976-ban izgatásért szintén felfüggesztett börtönbüntetésre

155 = Uo. 275. Feljegyzés (Dlugopolszky József vallomása), 1951. november 8. A „Fehér Partizánok” egy, a „Fekete Kereszt”-nél jóval kiterjedtebb, szinte az egész ország területén megjelenő ellenálló, rendszerellenes szervezet volt. Vezetőjét, Fiala Józsefet 1955-ben halálra ítélték és kivégezték. ÁBTL 3.1.9. V-127612, V-127612/1–18.

156 = ÁBTL 3.1.9. V-71062/3. 21. Körözvény, d. n.

157 = ÁBTL 3.1.9. V-71062/1. 105. Jelentés, 1951. november 1.

158 = ÁBTL 3.1.9. V-71062/3. 189–225. A jelentések 1951 júniusából származnak. A „Dömös” gőzhajó 1951. június 22-én Mohácsról Budapest felé tartott a Dunán, amikor második világháborús aknára futott és felrobbant. A szerencsétlenséget a hatóságok igyekeztek eltitkolni. Lásd György, 2017.

159 = ÁBTL 3.1.9. V-71062/1. 366. Ítélet, 1952. január 29.; 367–379. Ítélet, 1952. január 11.; ÁBTL 3.1.9. V-71062/2. 368–372. Ítélet, 1952. április 1.

160 = Az 1977-es eljárás irata: ÁBTL 3.1.9. V-161366., V-161366/1.

15. jeltárgy

ítélt Salamon Attilával léptek fel különböző helyeken Esztergomban, Visegrádon, illetve a balatonvilágosi Kormorán étteremben.¹⁶¹

Hajast – leginkább apja hatására, és attól való félelmében, hogy ő is újra bajba kerül – Salamon jelentette fel, mégpedig azzal, hogy az 1974-ben Sydneyben megjelent Török hódoltság – Német uralom – Orosz megszállás című, itthon indexen lévő könyvet ő adta neki ajándékba. A Komárom Megyei Rendőrfőkapitányság III/III. Osztálya a műről megállapította, hogy szerzője, Török Béla „*egyértelműen szovjetellenes, antiszemita, nacionalista, jobboldali beállítottságú*”,¹⁶² és több, a könyvből származó idézetet is kiválasztottak ennek megerősítésére.¹⁶³

Salamon Attila első meghallgatása alkalmával megemlítette, hogy Hajas nemcsak az említett könyvet, hanem három inggombot is vitt neki, hogy nézze meg alaposan, horogkereszt van rajtuk, s valószínűleg náci egyenruháról származnak.¹⁶⁴ Salamon felvetette, hogy barátja a gombokat egy statisztálás alkalmával szerezthette, amikor amerikaiak forgattak Magyarországon az MTK-pályán. A filmben Pelé is szerepelt, és szerinte Hajas német tisztet játszott benne.¹⁶⁵ A gyanúsított azonban ezt cáfolta: „*Igaz, hogy újsághirdetés alapján én jelentkeztem statisztának a Lumumba [sic!] utcai filmgyárba, ki is vittek többedmagammal Fótra, ahol a forgatás történt volna. Azonban én nem vállaltam a statisztálást, mert napi 150 Ft-ot akartak fizetni, másrészt le kellett volna vágatni a hajamat, másrészt azt is megmondtam, hogy német tisztet nem vagyok hajlandó vállalni, mert én semmilyen diktatúrában nem veszek részt. Ajánlatot tettem, hogy legyek ha-*

Inggombok horogkeresztos repülővel
(alatta: közeli kép)

161 == Lásd ÁBTL 3.1.g. V-160611.

162 == ÁBTL 3.1.g. V-162465. 4–5. Jelentés, 1980. július 10.

163 == „Északkeletről azonban morajlottak egy radikális társadalmi forradalom megrázó kódtatásai és a pán-szláv-orsz imperialiszmus – most már kommunista mezben – nemsokára megindul...” Uo. Külön megjelölték, hogy mely oldalakon vannak hasonló tartalmú megfogalmazások.

164 == Uo. 9–10. Meghallgatási jegyzőkönyv, 1980. június 5.

165 == Uo. 31–35. Jegyzőkönyv tanú kihallgatásáról, 1980. július 21. A *Két félidő a pokolban* remake-jeként forgatott *Menekülés a győzelembe* című filmről van szó, amelyet valóban Magyarországon forgattak több helyszínen 1980-ban.

*difogoly, de erre azt válaszolták, hogy túlságosan jó húsban vagyok. Így a statisztálásból nem lett semmi.*¹⁶⁶

A vizsgálótisztek a nyomozás során kiderítették, hogy a film forgatásakor egyáltalán nem használtak ilyen gombokat. Megkeresték a Hadtörténeti Múzeumot, ahol elmondták nekik, hogy illet a „Fasiszta Németország reguláris hadseregében” nem használtak, de használhatták a velük szövetséges román, cseh, szlovák vagy francia alakulatoknál, esetleg a Hitlerjugendnél. A film készítői nem tudták megmondani, hogy Hajas Béla szerepelt-e statisztaként a filmben vagy sem, mert, mint mondták, közel 56 000 statisztát alkalmaztak, és nem böngészték végig, szerepel-e Hajas köztük.¹⁶⁷

Hajas Béla az eljárás folyamán végig tagadott, a Salamon Attilával történt szembesítés során pedig azt vallotta, hogy mind a gombok, mind a könyv valójában Salamon tulajdonát képezte. A BRFK III/1. Alosztálya azzal javasolta a nyomozás megszüntetését, hogy bár a feljelentő vallomása valószínűleg az igazságnak megfelel, ezen kívül más bizonyítékot nem találtak. Így a gombok eredetére sem derült fény.¹⁶⁸ Ennek megfelelően a nyomozást bizonyíték hiányában megszüntették.¹⁶⁹

= = = Levéltári források = = =

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

2.8.2.1. A BM III/1. Csoportfőnökség és jogelődeinek titkos és szigorúan titkos állományú beosztottainak iratai
215. Vadász Tibor

3.1.1. Beszervezési dossziék
B-91910. „Gyöngyvirág”

3.1.2. Munka dossziék
M-18885. „Jogász”
M-20237. „Rech”
M-32742. „Gyöngyvirág”

3.1.4. I-dossziék
I-II. Falfirkálás, ismeretlen tettes által elkövetett közösség megsértésének vétsége (BTK. 269. §. /1/ bek.)

166 = = Uo. 48–52. Jegyzőkönyv Hajas Béla kihallgatásáról, 1980. július 25.

167 = = Uo. 63. Jelentés, 1980. július 31.

168 = = Uo. 66–67. Javaslat Hajas Béla ügyének lezárására, 1980. augusztus 5.

169 = = Uo. 68–69. Határozat a nyomozás megszüntetéséről, 1980. augusztus 6.

3.1.5. Objektum és Rendkívüli esemény dossziék

O-9536. Jugoszláv kapcsolatok

O-9883. „Keresztesek”

O-11260/1. Eliezer Armon

O-14083. „Zászlósok”

O-14847/1. Fasiszta pártok, szervezetek és polgári pártok tagjai

O-14961/309. Kövesházi István

O-19666. „Bizományi”

3.1.9. Vizsgálati dossziék

V-116665. Márkus Erviné

V-18491. Daszti H. István

V-71062/1. Illés Mihály és társai

V-71062/2. Illés Mihály és társai

V-71062/3. Illés Mihály és társai

V-127612. Fiala József és társai

V-127612/1-18. Fiala József és társai

V-160611. Salamon Attila

V-161366. Hajas György és társa

V-161366/1. Hajas György és társa

V-162465. Hajas Béla Sándor

3.2.1. Bt-dossziék

Bt-817. „Lóránt Zsuzsa”

Bt-1423. „Justice”

Bt-1704/1. „Moris Mary”

Bt-1704/2. „Moris Mary”

3.2.3. Mt-dossziék

Mt-631/1. „Lóránt Zsuzsa”

Mt-917. „Justice”

3.2.4. Kutató dossziék

K-2372/1. „Darbon”

K-2372/2. „Darbon”

4.1. Állambiztonsági munkához készült háttéranyagok

4.1. A-3077. Zima Péter – Juhász László: Az írásos úton megvalósított izgatásról. Tanulmányi és Propaganda Csoportfőnökség, Budapest, 1976.

= = = Hivatkozott irodalom = = =

Boda–Regényi (szerk.), 2019

A hírszerzés története az ókortól napjainkig. Szerkesztette: Boda József – Regényi Kund. Dialóg Campus, Budapest.

Borvendég, 2020

Borvendég Zsuzsanna: *Mesés kémjátszmák. A nyugati külkereskedelmi hálózatok kiépülése 1945 után.* Magyarságkutató Intézet, Budapest.

Cseh, 1999

Cseh Gergő Bendegúz: A magyarországi állambiztonsági szervek intézménytörténeti vázlata. In: *Trezor 1.* Szerkesztette: Gyarmati György. Történeti Hivatal, Budapest. 73–89.

Dobák, 2015

Dobák Imre: A technikai területek felértékelődése a két világháború közötti magyar katonai hírszerzés és kémelhárítás szervezetében. *Hadtudományi Szemle*, 1. sz. 33–50.

Garadnai, 2010

Garadnai Zoltán: Kelet-Európa helye de Gaulle tábornok Európa-konceptiójában. *Külügyi Szemle*, 2. sz. 154–174.

Havadi, 2006

Havadi Gergő: Az új „népi szórakozóhely”. A „hosszú” ötvenes évek Budapestjének életvilága a szocialista vendéglátásban. *Fons*, 3. sz. 315–354.

Krahulcsán, 2013

Krahulcsán Zsolt: *A párt belügye. A politikai rendőrség és az MSZMP a korai Kádár-korszakban (1956–1962).* Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan, Budapest.

Müller, 2011

Müller Rolf: Felizgató feliratok. *Betekintő*, 1. sz. https://betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/2011_1_muller.pdf (utolsó letöltés: 2022. április 29.).

Orgoványi, 2015

Orgoványi István: Az Államvédelmi hatóság Határőrség felderítő osztályának megszervezése és tevékenysége 1950 és 1956 között. 1. rész. *Betekintő*, 1. sz. https://betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/2015_1_orgovanyi.pdf (utolsó letöltés: 2022. április 30.).

Palasik, 2016

Palasik Mária: A szolgálati helyéről eltűnt hírszerző. Az USA-ban politikai menedékjogért folyamodó Szabó László története. *Betekintő*, 1. sz. https://betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/2016_1_palasik.pdf (utolsó letöltés: 2022. április 30.).

Petrikné, 1999

Petrikné Vámos Ida: Iratok a Történeti Hivatalban. In: *Trezor 1*. Szerkesztette: Gyarmati György. Történeti Hivatal, Budapest. 29–58.

Ritter, 2010

Ritter László: Titkos háború a szovjet blokk és Jugoszlávia között, 1949–1955. *Történelmi Szemle*, 1. sz. 133–159.

Schadt, 2003

Schadt Mária: Feltörekvő dolgozó nő. Nők az ötvenes években. Pannónia, Budapest.

Tóth, 2011

Tóth Eszter: A politikai hírszerzés szervezettörténeti vázlata, 1945–1990. *Betekintő*, 2. sz. https://betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/2011_2_toth_e.pdf (utolsó letöltés: 2022. június 4.).

Unger, 2013

Unger Gabriella: Talált tárgyak. Az állambiztonsági iratok különleges mellékletei. *Betekintő*, 3. sz. https://betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/2013_3_unger.pdf (utolsó letöltés: 2022. április 30.)

=== Internetes hivatkozások ===

A dohány Magyarországon, 2010

A dohány Magyarországon

<http://dohanymuzeum.hu/dohany-magyarorszag>
(utolsó letöltés: 2022. április 23.).

A háborúk galambjai, 2021

A háborúk galambjai

https://lemil.blog.hu/2021/03/29/a_haboruk_galambjai
(utolsó letöltés: 2022. június 4.).

György, 2017

György Sándor: Halálos hajóút – a Dömös gőzös tragédiája

https://ntf.hu/index.php/2017/04/09/halalos-hajout_a-domos-gozos-tragediaja/
(utolsó letöltés: 2022. június 4.).

Solt, d. n.

Solt Ottilia: Magyar Maffia

<https://beszelo.c3.hu/cikkek/magyar-maffia> (utolsó letöltés: 2022. május 30.).

Havas, 2009

Havas Gábor: Jobb iskola nem kellett, mint a Kemény-féle iskola.

Részlet az 1956-os Intézet Oral History Archívuma számára készült interjúból.

Interjúkészítő: B. Révész László.

<https://www.memoryofnations.eu/hu/havas-gabor-20091016-0>

(utolsó letöltés: 2022. május 30.).

Kulcsszavak

=====

Történeti Levéltár, operatív technika, fényképek

/ *Lúdas Matyi and a Pigeon's Wing* /

Stories of lost-and-found objects

The files of the Historical Archives do not only contain paper-based documents, photographs, or flyers, but also objects. These were included in the files for different reasons: some by the state security, which seized them as evidence during an investigation procedure, others were attached to the file during the operational work of the service. The latter includes objects which were usually small, unique utility or memory gadgets. These were used by agents who were trained in Hungary and sent abroad to contact a Hungarian operational officer there. Part of the agent's training was to contact a person with a pre-planned password (usually a question-and-answer) and show him a pre-defined object known by him. Other objects attached to operational work are for example small details of graffities, which were sent to technical examination, a pack of stolen tobacco or even a wing of a messenger pigeon. The article shows some of these objects, or, more precisely, the stories of the people the objects played a part in.
